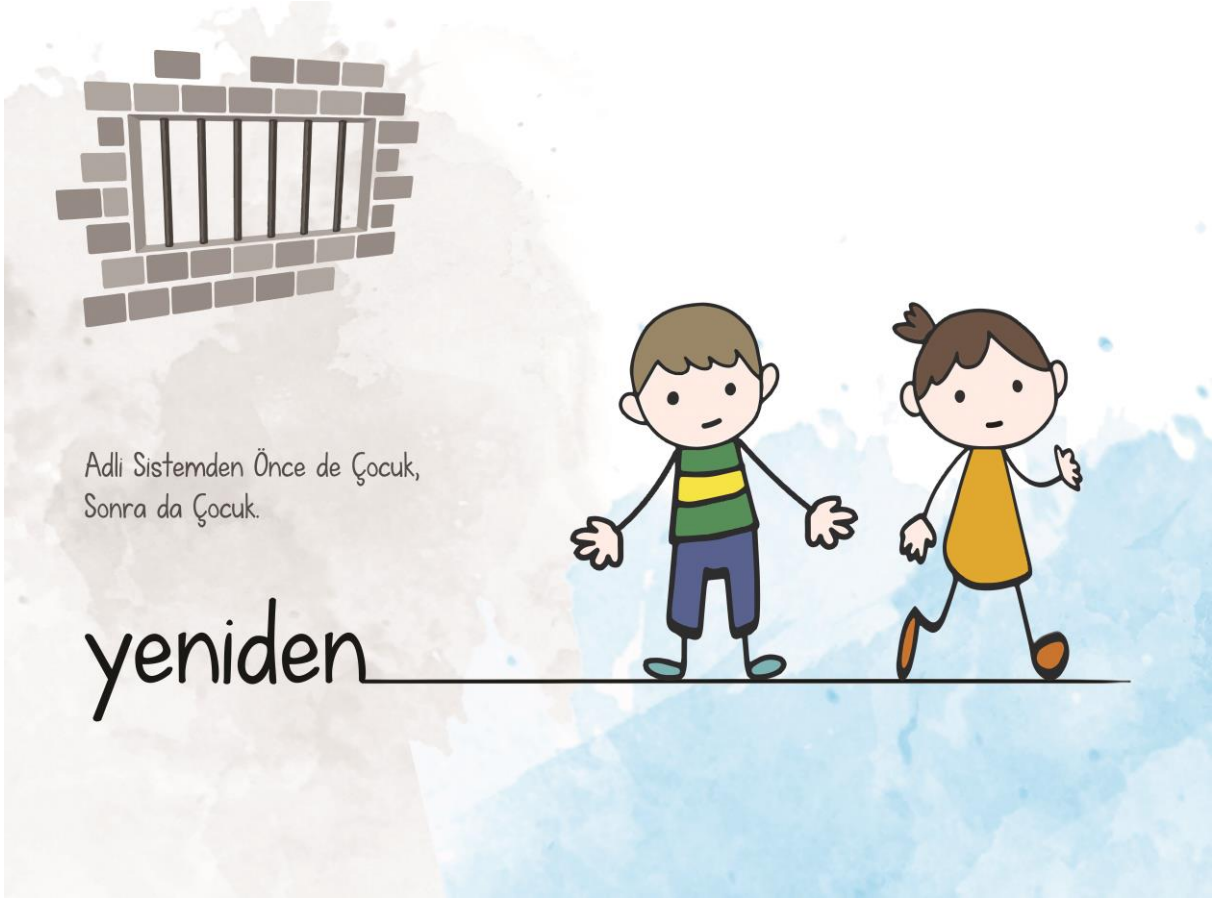

**Bu proje Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir.
This project is funded by the European Union.**

ÇOCUK ADALET SİSTEMİNE İLİŞKİN POLİTİKA BELGESİ

ÇOCUK ADALET SİSTEMİNE İLİŞKİN POLİTİKA BELGESİ*

İSTANBUL – HAZİRAN 2020

*Bu belge, Avrupa Birliği'nin maddi desteği ile yürütülen "Yeniden" projesi kapsamında hazırlanmıştır. Bu belgenin içeriği tamamıyla Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı'nın sorumluluğu altındadır ve Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

İçindekiler:

- I. Giriş**
- II. Çocuk Adalet Sistemi ile İlgili Temel İlkeler**
- III. Çocuk Adalet Sisteminde Temel Sorun Alanları ve Öneriler**
- IV. Sonuç ve Değerlendirme**

I. Giriş

Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı, çocuk adalet sisteminin çocuklar yararına iyileştirilmesine ve bu yönde kalıcı politikalar oluşturulmasına katkı sağlamaya yönelik çalışmalar yürütmekte; Türkiye’deki çocuk adalet sisteminin, evrensel insan hakları ve çocuk hakları standartları ile uygun hale gelmesini hedeflemektedir.

2019- 2020 yılında AB desteği ile yürüttüğümüz Yeniden Projesi ile tutukluluk deneyimi yaşayan çocuklara ve gençlere sosyal ve adli destek verilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda projenin birincil hedefi, gençlerin istihdam edilmelerinin ve tekrar eğitim sistemine katılmalarının sağlanması için psikososyal açıdan rehberlik, sosyal kaynaşma ve dayanışma olarak tanımlanabilir. Projede, çocukların ve gençlerin sosyal uyum sürecine katkı sağlayabilecek her türlü faaliyet organize edilmekte, ihtiyaçlarına yönelik danışmanlık desteği sağlanmaktadır.

Yeniden projesi kapsamında hazırlanan araştırma raporunda, çocuk yargılamasında ve infaz sisteminde standardizasyon sağlanamadığı, adli sistemin “çocukların yüksek yararı” ilkesiyle çelişebildiği ve çocuklar üzerinde olumsuz etkiler bıraktığı ortaya konmuştur. Çocuklar, tahliye sonrasında uygun destek mekanizmalarına erişemedikleri için yeniden suça sürüklenerek adli sisteme ve infaz kurumlarına geri dönmektedir.

Çocuk adalet sistemine dahil olmuş çocukların yüksek yararlarının gözetilmesi konusunda savunuculuk faaliyetlerini yürütmek, çalışmalarımızın bir diğer önemli amacıdır. Bu bağlamda, proje kapsamında Çocuk ve Adalet Platformu kurulmuş, alanda çalışan akademisyenlerin, avukatların, psikologların, sivil toplum kuruluşları ve kamu çalışanlarının da katılımıyla çocuk adalet sistemine karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerilerini konuşmak üzere yuvarlak masa toplantıları gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan bu politika belgesi, Çocuk ve Adalet Platformu toplantılarının ve Yeniden Projesi’nin araştırma bulgularının çıktısı niteliğindedir.

II. Çocuk Adalet Sistemi ile İlgili Temel İlkeler

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 yılında kabul edilen, Türkiye'nin de tarafı olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (BMÇHS) 1'inci maddesi; uygulanacak kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç on sekiz yaşın altındaki her insanı çocuk olarak kabul eder. Birleşmiş Milletler Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimi Hakkında Asgari Standart Kuralların (Pekin Kuralları) 2'nci maddesine göre; çocuk, mevcut hukuk sistemi içerisinde işleyebileceği bir suçtan ötürü, kendisine büyük insanlardan farklı davranılması gereken kişidir.

Türkiye'de, iç hukukun çocuk adalet sistemine uygun bir şekilde yapılandırılması çalışmaları uzun yılları almıştır. BMÇHS'de yer alan temel ilkelerin benimsendiği ÇKK, 2005 yılında yürürlüğe girmiştir.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 6'ncı maddesinin 1'inci fıkrasının (c) bendinde, çocuk, on sekiz yaşını doldurmamış kişi olarak tanımlanır. 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun (ÇKK) 3'üncü maddesinin 1'inci fıkrasının (a) bendinde yer alan çocuk tanımına göre ise evlilikle ya da mahkeme kararıyla daha erken yaşta reşit olsa dahi 18 yaşını doldurmamış kişi çocuktur. TCK ve ÇKK'de yer alan bu tanımlar ile 18 yaşını doldurmamış ancak 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu'na göre evlilik ya da mahkeme kararıyla reşit olan kişinin de çocuk sayıldığı ve her iki kanun hükümlerine tabii olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, ÇKK, yukarıda anılan hükümde, bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuğu, korunma ihtiyacı olan çocuk; kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuğu ise suça sürüklenen çocuk olarak tanımlamaktadır.

Yukarıda açıklanan tanım, kanun koyucunun yetişkin fail ile çocuk failin suç işleme iradesi arasında bir fark gördüğünü ve çocuğun içinde bulunduğu koşulların etkisiyle adli sisteme dâhil olduğunu kabul ettiğini göstermektedir. Ancak yasada korunma ihtiyacı olan çocukların kim olduğu sıralanırken çocuğun suça sürüklenme halinin esas alınmaması, çocuk adalet sisteminin ruhuna aykırıdır.

TCK'nın 31'inci maddesindeki yaş küçüklüğü düzenlenmesine göre fiili işlediği sırada on iki yaşını doldurmamış olan çocukların ceza sorumluluğu yoktur. Bu çocuklar hakkında, ceza kovuşturması yapılamaz; ancak, çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanabilir. Fiili işlediği sırada on iki yaşını doldurmuş olup da on beş yaşını doldurmamış olanların ise işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayamaması veya davranışlarını yönlendirme yeteneğinin yeterince gelişmemiş olması halinde ceza sorumluluğu yoktur. Ancak bu çocuklar hakkında çocuklara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur. İşlediği fiili algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin varlığı halinde, bu kişiler hakkında suç, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde dokuz yıldan on iki yıla; müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde yedi yıldan dokuz yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. Diğer cezaların üçte ikisi indirilir ve bu halde her fiil için verilecek hapis cezası altı yıldan fazla olamaz. Fiili işlediği sırada on beş yaşını doldurmuş olup da on sekiz yaşını doldurmamış olan çocuklar hakkında suç, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde on dört yıldan yirmi yıla; müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde dokuz yıldan on iki yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. Diğer cezaların yarısı indirilir ve bu halde her fiil için verilecek hapis cezası sekiz yıldan fazla olamaz.

ÇKK'nin amacı, korunma ihtiyacı olan ve suça sürüklenen çocukların korunması, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınması hakkındaki usul ve esasları düzenlemektir. BMÇHS'de yer alan temel ilkelerin yanı sıra ÇKK'de çocuklar bakımından koruyucu ve destekleyici tedbirlere ilişkin düzenlemelere ve suça sürüklenen çocukların muhakeme usullerine yer verilmiştir.

ÇKK'nin 5'inci maddesi ile çocuklar hakkında alınabilecek koruyucu ve destekleyici tedbirler gösterilmiştir. Danışmanlık tedbiri, çocuğa ve ailesine sorunlarının çözümünde yol göstermeye; eğitim tedbiri, çocuğun bir eğitim kurumuna devam etmesine ya da meslek veya sanat edinmesine; bakım tedbiri, çocuğun yurt ya da koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılmasına; sağlık tedbiri, çocuğun sağlığının korunmasına, tedavisine ve rehabilitasyonuna; barınma tedbiri, barınma yeri olmayanlara uygun barınma yeri sağlamaya, yönelik tedbirlerdir.

Çocuk savcılığı, çocuk hâkimliği, çocuk mahkemesi, sosyal çalışma görevlileri ve sosyal inceleme raporları gibi çocuğa özgü adaletin temel esaslarının ÇKK ile belirlendiği

görülmektedir. Buna göre, Çocuk mahkemeleri ve Cumhuriyet Savcılığı Çocuk Bürosuna, tercihan çocuk hukuku alanında uzmanlaşmış, çocuk psikolojisi ve sosyal hizmet alanlarında eğitim almış olan hâkimler ve Cumhuriyet savcıları arasından Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca atama yapılır. Atamalarda istekli olanlarla daha önce bu görevlerde bulunmuş olanlara öncelik tanınır.

Sosyal çalışma görevlisi; psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik, aile ve tüketici bilimleri ve sosyal hizmet alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun meslek mensuplarını, ifade eder. Sosyal çalışma görevlileri, görevlendirildikleri çocuk hakkında derhâl sosyal inceleme yapmak, hazırladıkları raporları kendilerini görevlendiren mercie sunmak, suça sürüklenen çocuğun ifadesinin alınması veya sorgusu sırasında yanında bulunmak ve ÇKK kapsamında mahkemeler ve çocuk hâkimleri tarafından verilen diğer görevleri yerine getirmek ile görevlidir. Sosyal çalışma görevlilerinin atanmaları ve çalışma esasları, sosyal çalışma görevlisinin çalışma ilkeleri, sosyal çalışma görevlilerinin görevleri, sosyal inceleme talebi, yaptırılması ve değerlendirilmesi, Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usûl Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in dördüncü bölümünde 17-22 maddeleri arasında ayrıntılandırılmıştır.

ÇKK, kapsamındaki çocuklar hakkında mahkemeler, çocuk hâkimleri veya Cumhuriyet savcılarınca gerektiğinde çocuğun bireysel özelliklerini ve sosyal çevresini gösteren inceleme yaptırılır. Sosyal inceleme raporu, adli süreçteki aktörlerin çocuğu daha iyi tanımaları ve çocuğa yönelik müdahalelerini tespit etmek amacıyla hazırlanmakta ve bütüncül bir yaklaşımı yansıtmaktadır. 12 - 15 yaş grubu çocuklarda sosyal inceleme raporu, düzenlenmesi zorunludur. Zira bu yaş grubunun ceza sorumluluğunun hâkim tarafından belirlenmesinde bu rapor göz önünde tutulur. 15 - 18 yaş arasındaki çocuklarda ise sosyal inceleme raporu düzenlenmesi zorunlu değildir. Ancak SİR'in düzenlenmemesi yönünde karar veren hâkimin bu kararının gerekçesini belirtmesi gerekmektedir.

Tüm bunlarla birlikte ÇKK, 2006 yılında yapılan değişiklik sonrası çocuk yargılamasına ilişkin kamu davasının açılmasının ertelenmesi (Madde 19), hükmün açıklanmasının geri bırakılması (Madde 23), uzlaştırma (Madde 24) gibi konularda genel kanunlara yollama yapmaktadır. Yine çocukların yargılanmasına ilişkin pek çok konunun mevzuatta dağınık bir yapıda yer bulduğu görülmektedir. Örneğin TCK, 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu

(CMK), 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazına Dair Kanun hükümlerinde, çocuklara özgü düzenlemeler mevcuttur. Bu dağınık yapılanma, adalet sisteminin özel yapısına uygun düşmemektedir.

BMÇHS, özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuğun insancıl biçimde ve insan kişiliğinin özünde bulunan saygınlık ve kendi yaşındaki kişilerin gereksinimleri göz önünde tutularak davranılması gerektiğini düzenlemiştir. BMÇHS'nin 37/b. maddesi uyarınca, taraf devletler, suça sürüklenen çocuklar hakkında özgürlüğü kısıtlayıcı ceza ve tedbirlere en son çare olarak başvurma yükümlülüğü altındadır. Bu uygulamanın olabilecek en kısa süre ile sınırlı tutulması ve eğitim esaslı kurumlarda, yetişkinlerden ayrı bir şekilde yerine getirilmesi gerekmektedir. Anılan ilkeler, Türkiye'de 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun, 4. Maddesi ile de güvence altına alınmıştır.

BMÇHS'nin 40'inci maddesi uyarınca, taraf devletler, ceza yasasını ihlâl ettiği iddia edilen ya da ihlâl ettiği kabul edilen her çocuğun; yaşı ve yeniden topluma kazandırılmasının, toplumda yapıcı rol üstlenmesinin önemini göz önünde bulundurarak, saygınlık ve değer duygusunu geliştirecek ve başkalarının da insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı duymasını pekiştirecek nitelikte muamele görme hakkını kabul eder. Çocuklara özgü bir ceza adalet sistemini işaret eden bu hak, çocukları ilgilendiren işlem ve kararlarda, çocukların üstün menfaatlerinin ve ayrımcılık yasağının dikkate alınmasını, yaşama, katılım, gelişim ve korunma haklarının temin edilmesini, çocuğa hizmet verecek kurum ve kişilerin çocuk alanına özgü ve bu alanda uzmanlaşmış olmasını da zorunlu kılar.

III. Çocuk Adalet Sisteminde Temel Sorun Alanları ve Öneriler

Yeniden Projesi kapsamında, çocuk adalet sisteminin sorun alanları ile ilgili yaptığımız yuvarlak masa toplantıları sonucunda, aşağıda bulunan sorun alanları tespit edilerek, öneriler getirilmiştir. Aşağıda 14 başlık altında sunulan tespitler hem yapısal hem de uygulamadan kaynaklı sorunlara odaklanmıştır.

1. Çocuğun gelişim aşamaları ve suça sürüklenmesine neden olan sebepler, adli sisteme giren çocuklar için yürütülen tüm süreç ve kararlarda odak noktası olmalıdır. Bu kapsamda ceza sorumluluğu yaşı artırılmalı, ceza sorumluluğu takdirinde göz önünde bulundurulanan raporların yöntem ve kapasiteleri geliştirilmelidir.

Çocukların bedensel ve psikolojik gelişimleri ile duygusal ve eğitsel ihtiyaçları açısından yetişkinlerden farklı olmaları, bir suç ile ilişkilendiklerinde yetişkinlere kıyasla daha az kusurlu olmalarını gerektirmektedir. Türk hukuk sisteminde, 12 yaş ceza sorumluluğunda bir sınır olarak belirlenmiştir. Uluslararası alanda en yaygın asgari cezai sorumluluk yaşı ise 14'tür. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, Eylül 2019'da yayınladığı 24 No'lu Genel Yorumu'nda çocuk gelişimi ve sinirbilim alanlarında belgelenmiş bulguların, 12-13 yaşlarındaki çocuklarda olgunluğun ve soyut akıl yürütme kapasitesinin hala gelişmekte olduğunu gösterdiğini belirtmektedir. Komite, son bilimsel bulguları dikkate alarak asgari yaşı en az 14'e çıkarılmasını önermekte, asgari yaşı 15 veya 16 gibi daha yüksek yaş olarak belirleyen Taraf Devletleri de iyi örnekler olarak göstermektedir. Türk Ceza Kanunu Madde 31 ile belirlenen asgari sorumluluk yaşının 14'e çıkarılması atılacak en önemli adımlardan biri olacaktır. Zira mevcut kanuni düzenlemede yer alan yaş gruplarına ilişkin ayrımlar, çocuğun bireysel gelişimini değil takvimsel yaşını dikkate aldığından hakkaniyetsiz sonuçlara yol açmaktadır.

Türkiye Çocuk Adalet Sisteminde ceza sorumluluğu alanında yaşanan bir diğer önemli sorun, 12-15 yaş grubu çocukların ceza sorumluluğu tespit edilirken kullanılan yöntemlere ilişkindir. Çocuklar için alınan sosyal inceleme raporları ile adli psikiyatrik raporlar; çocukla yapılan kısa görüşmeler sonucunda, ev incelemesi, aile görüşmesi gibi bilgi kaynaklarından yoksun şekilde hazırlanmakta, bu eksik incelemelerin yanı sıra standartlaşmış denetlenebilir içeriklerden de yoksun kalmaktadır. Bu nedenle alınan raporların büyük kısmı çocukların ceza sorumluluğuna sahip olduğu yönünde çıkmakta, bu da çocukların adli sisteme dahil olmasına neden olmaktadır.

2. Milli Eğitim müfredatında ceza hukuku bilincine yönelik içeriklerin olması ve öğrencilere, eğitimcilere, ailelere ceza hukuku hakkında bilgilendirici çalışmalar yapılması, çocukların suçla ilişki kurmasını önleyecek, farkındalığı artıracaktır.

Eğitim sistemi çocukların hukuk okuryazarlığına katkı sunmalıdır. Yetişkinlerin aksine çocukların toplumsal kuralları ve değer yargılarını tam olarak bilmemeleri, hangi eylemlerin suç olarak kabul edildiğini ve karşısında nasıl bir yaptırımının olduğunu da algılayamamaları sonucunu doğurmaktadır. Çocuklar, bu süreçlere hakim olmamakla birlikte 12 yaşını doldurdıkları andan itibaren adli sürecin de bir parçası haline gelebilmektedir. Önleyici ceza hukuku çalışmaları, eğitim sistemine entegre edilmelidir.

Çocukların buldukları sosyal çevre içerisinde suç teşkil eden eylemler hakkında yeterli bilgiye ve eylemlerinin sonuçlarını tüm yönleriyle anlayacak yetkinliğe sahip olmayabildikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Aile ve okul ekseninde ceza hukuku alanında bilinçlenme çalışmaları yapılmasının, çocukların suçla ilişkilmesini azaltabileceği öngörülmektedir.

3. Çocuk alanında çalışan tüm meslek elemanlarına, çocukla sağlıklı iletişim kurmalarına destek olmak adına bütüncül bir çocuk politikası dâhilinde pedagojik eğitim verilmelidir.

Çocuk adalet sisteminde adli kolluk görevlilerinin suça sürüklenen çocukların ilk temas birimi olduğu göz önüne alındığında, kolluk kuvvetlerinin çocuğun hakları, çocukla iletişim kurarken gözetilmesi gerekenler hakkında bilgili olması büyük önem taşımaktadır. Adli kolluk görevlileri dışında savcılar, hâkimler, avukatlar ve sosyal çalışmacılar suça sürüklenen çocuklarla ile sık sık temas ettiklerinden söz konusu meslek gruplarının da çocuk hakları, çocuk gelişimi ve çocuk psikolojisi konularında özel olarak eğitim almaları ve bu alanda uzmanlaşmaları sağlanmalıdır. Bu kapsamda, Polis Okulu, Adalet Akademisi ve Staj Eğitim Merkezlerinde kapsamlı çocuk hakları müfredatı oluşturulmalı; meslek etik kurallarına çocuk haklarının temel ilkelerini esas alan düzenlemeler eklenmelidir.

4. Suça sürüklenen çocuklara ilişkin tüm usul ve kararlar, çocuk adalet sisteminin temel ilkelerine uyumlu hale getirilmelidir. Yargılama dışında tutma, özgürlüğünden yoksun bırakmanın son çare olması, onarıcı adalet, süratli yargılama gibi yaklaşımlar esas alınmalıdır.

Adli İstatistik verilerine göre 2019 yılı içinde 117.001 çocuk hakkında ceza mahkemelerinde dava açılmıştır¹. Yıllar içinde çocuklar hakkında açılan dava sayısı ve verilen mahkûmiyet kararları düşmüş olmasına rağmen verilen hapis cezası kararlarının arttığı gözlenmektedir. 2019 yılında 29.078 hapis cezası kararı verilmiştir; bu kararların tüm mahkûmiyet kararları içindeki oranı %37,4'tür ve bu son 5 yılın en yüksek oranıdır². Bu veriler, adalet sisteminin çarpıcı bir biçimde çocuklar için daha cezalandırıcı bir hale dönüştüğünün somut göstergesi olmakla birlikte tarafı olduğumuz Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ve 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu'yla korunan çocuklar hakkında özgürlüğünden yoksun bırakıcı hapis cezası ve tedbir kararı verilmesinin son çare olması ilkesinin açık ihlalidir.

Adli İstatistik verileri, suça sürüklenen çocukların yargılamalarının yapıldığı mahkemeler ile ilgili önemli bir bilgiyi de içermektedir. Buna göre 2019 yılında suça sürüklenen çocuklar hakkındaki yargılamaların %45,3'ünün çocuk mahkemesinde, %5,2'sinin çocuk ağır ceza mahkemesinde, %49,5'inin ise yetişkin yargılamalarını yapan ağır ceza ve asliye ceza mahkemesinde görüldüğü anlaşılmaktadır³. Her ne kadar asliye ceza ve ağır ceza mahkemeleri çocuklar hakkında çocuk mahkemesi sıfatıyla yargılama yapsalar da esasen yetişkinlere özgü mahkemelerdir ve Çocuk Koruma Kanunu'nda sıralanan çocuk mahkemesi hakimlerinin sahip olması gereken niteliklere sahip değildir. Çocuk mahkemesinin tüm çocuk davalarına cevap verebilecek şekilde tüm ülke genelinde yaygınlaştırılması, tüm çocukların kendilerine özgü mahkemelerde yargılanmalarının önünün açılması gerekmektedir.

Çocuklar hakkındaki tutuklama kararını soruşturma aşamasında sulh ceza hakimliğinin veriyor

¹ Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adli İstatistikler 2019. Çevrimiçi: <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1062020170359HizmeteOzel-2019-bask%C4%B1-%C4%B0SA.pdf> Tablo 2.1.1 Ceza Mahkemelerinde Suça Sürüklenen Çocuk Sayısı, TÜRKİYE, 2012-2019, s.65

² Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adli İstatistikler 2019. Çevrimiçi: <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1062020170359HizmeteOzel-2019-bask%C4%B1-%C4%B0SA.pdf> Tablo 2.1.10 Ceza Mahkemelerinde Suça Sürüklenen Çocukların Suçlarına İlişkin Verilen Mahkûmiyet Kararlarının Niteliklerine Göre Sayısı, TÜRKİYE, 2012-2019, s.75

³ Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adli İstatistikler 2019. Çevrimiçi: <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1062020170359HizmeteOzel-2019-bask%C4%B1-%C4%B0SA.pdf> Tablo 2.1.4 Yıl İçinde Gelen Dosyalardaki Suça Sürüklenen Çocuk Sayısının Ceza Mahkemelerine Göre Oranları, %, 2012-2019. s.69

olması, çocukların tabii olduğu hukuk kurallarının görmezden gelinmesine neden olabilmektedir. Anayasa Mahkemesi⁴ ve AİHM⁵ tarafından verilen birçok kararda Türkiye’de çocuklar hakkında tutuklama kararı verilirken yaş küçüklüğünün dikkate alınmadığı ve ölçülülük ilkesine uygun davranılmadığı tespitleri yer almıştır. Çocuklar bakımından tutukluluğun son çare olması ilkesinin hayata geçirilmesi ile ilgili somut adımlar atılmalı, uygulama temel ilkeleri hayata geçirmede başarısız olduğundan Ceza Muhakemesi Kanunu ve Çocuk Koruma Kanunu’nda yasal değişiklikler yapılmalıdır.

Uzlaştırma ve kamu davasının açılmasının ertelenmesi dışında çocukları yargılama dışında tutabilecek mekanizmalar bulunmamaktadır. Çocukların doğrudan adli sürece girmesini önleyecek alternatif tedbirlerin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

2019 yılında suça sürüklenen çocuklar hakkındaki davaların çocuk mahkemelerinde ortalama görülme süresi 261 gün, çocuk ağır ceza mahkemelerinde ise 230 gündür⁶. Ceza soruşturmaları, 2019 yılında ortalama 416 günde tamamlanmıştır⁷. Çocuklar bakımından uzun süren bu yargılamalar, Çocuk Koruma Kanunu’nda belirtilen temel ilkelerden biri olan süratli yargılamanın sağlanamadığını göstermektedir. Soruşturma ve kovuşturma aşamalarında çocuk dosyaları öncelikli olarak ele alınmalı, süratli yargılama ilkesi hayata geçirilmelidir.

Anılan nedenlerle, çocuk adalet sisteminde yeni bir yaklaşıma gidilmeli ve çocuk haklarını gözeten bu perspektif için çocuk alanında çalışan akademisyen ve sivil toplum örgütü temsilcilerinin katılımı ile bir yasa hazırlığı süreci yürütülmelidir. Çocuk Koruma Kanunu’nun kapsamı genişletilmeli, genel düzenlemelere atıf yapan maddeler çocuk hukukun gerekleri doğrultusunda değiştirilmelidir.

⁴ Furkan Omurtag Kararı, Başvuru No:2014/18179, Karar Tarihi: 25.10.2017; Semra Omak Kararı Başvuru Numarası: 2015/19167i Karar Tarihi: 17/7/2019.

⁵ Selçuk/Türkiye, Başvuru No: 21768/02, Karar Tarihi: 10.01.2006; Nart/Türkiye, No: 20817/04, 6.05.2008; Taşçı ve Demir/Türkiye, No: 3623/10, 03.05.2012; Fikri Yakar/Türkiye, No: 23639/10, 22.05.2012; Bilal Doğan/Türkiye, Başvuru No: 28053/10, Karar Tarihi: 27.11.2012.

⁶ Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adli İstatistikler 2019. Çevrimiçi: <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1062020170359HizmeteOzel-2019-bask%C4%B1-%C4%B0SA.pdf> Tablo 2.2 Ceza Mahkemeleri Dosya Sayısı, MAHKEME, 2019. s.32

⁷ Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adli İstatistikler 2019. Çevrimiçi: <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1062020170359HizmeteOzel-2019-bask%C4%B1-%C4%B0SA.pdf> Tablo 1.4 Cumhuriyet Başsavcılıkları Soruşturma Dosya Sayısı, TÜRKİYE, 2012-2019. s.12

5. Çocuklara özgü bir bakanlık kurulmalı ve bu bakanlık tüm çocuklara hizmet edecek kapsayıcı demokratik bir yapıda olmalıdır.

6. Devlet kurum ve kuruluşlarının sivil toplum örgütleri ile iş birliği içinde ortak çalışmalar yürütmesi, çocuğun birden çok paydaş tarafından desteklenmesini sağlayacaktır. Çocuğa hizmet veren devlet kurumları, bağımsız izleme mekanizmaları tarafından insan hakları göstergeleri doğrultusunda izlenmelidir, bu kapsamda yapılacak faaliyet ve raporlama çalışmalarına olanak verilmelidir.

Sivil toplum kuruluşları çocuk adaletinde önemli bir rol oynamaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, 24 Numaralı Genel Yorum uyarınca Taraf Devletlere, kapsamlı çocuk adaleti politikalarının geliştirilmesi ve uygulanmasında sivil toplum örgütlerinin aktif katılımını sağlamalarını ve bu katılım için gerekli kaynakların sunulmasını tavsiye etmektedir. Çocuk Koruma Kanunu, 4. Maddesinin e fıkrasında, çocuk haklarının korunması amacıyla, çocuğun ailesinin ilgililerinin kamu kurumlarının ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliği içinde çalışmasını temel bir ilke olarak benimsemiştir. Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun, “Dernekler, vakıflar, gönüllü kuruluşlar ve kamu kurum ve kuruluşları ile ilişkiler” başlıklı 77’nci maddesi ile hükümlülerin iyileştirilme çabalarında başarıya ulaşılması için dernekler, vakıflar ve gönüllü kişi ve kuruluşlar ile işbirliği yapılabileceğini; kamu kurum ve kuruluşlarının bu maksatla olanakları ölçüsünde, gerekli yardımları yapmakla yükümlü olduklarını hükme bağlamıştır.

Ceza infaz kurumları, bağımsız uzmanlardan ve sivil toplum temsilcilerinden oluşan kurullar tarafından izlemeye açılmalıdır.

Bağımsız izleme ve sivil toplum katılımı ile yapılacak çalışmalarla çocuk adalet sisteminin daha şeffaf şekilde yürütülmesi mümkün olacak, çalışmalar evrensel ilkelerin etkili şekilde hayata geçirilmesine olanak sağlayacaktır.

7. Yerel yönetimler, Belediye Kanunu’ndan kaynaklanan yasal yükümlülüklerine uygun davranmalı, hizmet verdiği bölge özelinde eylem planı oluşturarak bireyleri psikolojik, sosyal ve ekonomik ihtiyaçları doğrultusunda güçlendirecek hizmetler sunmalıdır.

Çocukların buldukları aile yapısı ve sosyal çevre ilişkileri suça sürüklenmesinde risk faktörleri olarak belirtilmektedir. Bu yönüyle çocukların ihtiyaçlarının tespit edilmesi ve desteklenmeleri suç ile ilişkilendirmelerinin önlenmesi açısından önemlidir.

Belediye Kanunu'na göre büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000'in üzerindeki belediyeler, kadınlar ve çocuklar için konukevleri açmak zorundadır. Diğer belediyeler de mali durumları ve hizmet önceliklerini değerlendirerek kadınlar ve çocuklar için konukevleri açabilirler. Bu yasal yükümlülüğün her belediye tarafından yerine getirilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca aynı kanunun "Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım" başlıklı 77'nci maddesi uyarınca, Belediye çocuklara yönelik hizmetlerin yapılmasında beldede dayanışma ve katılımı sağlamak ve hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygulamalıdır. Bu hüküm de esas alınarak yerel yönetimlerin sivil toplum iş birliğine açık olması beklenmektedir.

8. Çocuk ile ilgili olan devlet kurum ve kuruluşlarında uzmanlaşmış çocuk birimlerinin oluşturulması önerilmektedir.

Çocukların kendilerini etkileyen tüm kararlara katılım hakkı, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ile güvence altına alınmıştır. Katılım hakkı, çocukların sadece görüşlerini ifade etmesini değil, onların ilgili işlem hakkında anlaşılır bir dilde bilgilendirilmelerini ve ifade ettikleri görüşlerinin de dikkate alınmasını kapsar. Çocuklarla ilgili işlem tesis eden ve hizmet veren tüm kurumlarda çocuk birimlerinin oluşturulması, çocukların bu süreçlere etkili katılımını sağlayacaktır. Çocuk Ombudsmanlığı, bu kapsamda gösterilen iyi örneklerden biridir.

9. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu kapsamındaki koruyucu ve destekleyici tedbirlerin çocuğun kimlik tespiti yapıldığı andan başlayarak ve soruşturma, kovuşturma, infaz aşamalarında gözetilmesi gerekmektedir.

Çocuk Koruma Kanunu Uygulama Yönetmeliği uyarınca kolluğun çocuk birimi, korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocuklar hakkında işleme başlandığında durumu, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bildirmelidir. Ancak uygulamada bu usule rastlanmamakta yalnızca ailesine teslim edilemeyen çocuklar bakımından bildirim yapıldığı görülmektedir. Oysaki çocuğun korunma ihtiyacının tespit edilmesi ve çocuk hakkında koruyucu ve destekleyici tedbir kararına yönelik bir inceleme yapılabilmesi için bu bildirim

hayati önem taşımaktadır. Çocuk Koruma Kanunu Madde 15 uyarınca Cumhuriyet Savcıları da çocuk hakkında gerekli tedbirlerin alınması için çocuk hakimliğine başvurabilmekteyken bu yöntem de kullanılmamaktadır. Açıklanan bu eksiklikler uygulamada çocukların eğitim, sağlık, danışmanlık, barınma ya da bakım gibi temel haklarına erişmelerinin önünde engel oluşturmakta, çocukların tekrar kendilerini suça sürükleyen ortamlara geri dönmelerine neden olmaktadır. Çocuk adli sürece girdiği ilk andan itibaren kapsamlı bir sosyal incelemeye tabii tutulmalı ve gecikmeksizin ihtiyaç duyduğu desteğe erişmelidir.

10. Mevcut ceza infaz kurumları, çocukların suç ile tekrar ilişkilenmelerini önlemesi üzerine çalışmalı ve toplumla sağlıklı şekilde dâhil olmalarına olanak sağlayacak programlar yürütmelidir.

Çocukların tutuldukları kapalı ceza infaz kurumları; şiddet, intihar, akran zorbalığı, istismar, işkence ve kötü muamele haberleri ile daha önce defalarca gündeme gelmiştir. Türkiye’de çocuklar kapalı kurumlarda örgün eğitimden yararlandırılmamakta, sağlık, beslenme gibi temel insani haklara erişimde nitelik ve nicelik sorunları yaşamakta, katı disiplin cezalarına tabii tutulmakta, aileleri ile yeterince görüşmemekte, uzmanlaşmış personelden hizmet alamamaktadır.

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’un 15’inci maddesine göre bir çocuğun eğitim evinde tutulabilmesi için hakkında tutuklama kararı bulunmaması gerekmektedir. Kanun’un 46/8’inci maddesinde sıralanan eylemleri işleyen çocuk hükümlüler hakkında da çocuğun, eyleminin nitelik ve ağırlığına göre çocuk kapalı ceza infaz kurumlarına, bu kurumların bulunmadığı hâllerde ise kapalı ceza infaz kurumlarının çocuklara ayrılan bölümlerine altı ay süre ile iadesine ilişkin disiplin cezası uygulanmaktadır. Tutuklu yargılanan ve disiplin nedeniyle kapalı kuruma iade edilen çocukların yanı sıra, çocuk yargılamasındaki sürelerin uzunluğu, çocuk hakkında verilen hapis cezasının infaz edilemeden çocukların 18 yaşını doldurması, bu nedenle de çocuk eğitim evine gidememesi sonucunu doğurmaktadır. Anılan nedenler, çocuk eğitim evlerinin amacına uygun bir şekilde adli sisteme girmiş çocuklara hizmet vermesini engellemektedir. Bununla birlikte çocuk eğitim evlerinin sayısı sınırlı olduğundan çocuk hükümlüler, bulunduğu illerden farklı olan yerlerdeki eğitim evlerine nakledilmektedir. Hükümlü çocuklar eğitim evinde tutulurken, sayıca çok daha fazla olan, cezaları henüz kesinleşmemiş tutuklu ve hüküm özlü çocuklar, CGTİHK’nın 11’inci maddesine

göre çocuk kapalı ceza infaz kurumlarında tutulmaktadır. Bu kurumlar, eğitim evine kıyasla, aile ile görüşme şartlarından eğitim hakkından faydalanma imkanlarına kadar pek çok alanda çocuklar için hak kısıtlaması getirmektedir. Aynı hükme göre çocuklara özgü kapalı kurumların bulunmadığı hallerde, çocuklar yetişkinlerin kaldığı kapalı ceza infaz kurumlarının kendilerine ayrılan bölümlerine kapatılmaktadır. Çocuklara özgülenmiş infaz kurumları olmaması ya da kapasitelerinin dolmuş olması nedeniyle, tutuklu çocukların büyük bir kısmı, yetişkin hapisanelerinin çocuk koğuşlarında kalmaktadır.

Çocuklar, kapalı ceza infaz kurumlarında yetişkinler gibi aileleri ile 3 kapalı, 1 açık görüş yapmaktadır. Çocukların dış dünya ve aileleri ile ilişkilerinin bu şekilde sınırlı olması çocuk gelişimini son derece olumsuz etkileyen, adeta çocukları ikinci kez cezalandıran nitelikte bir uygulamadır. Çocukların sahip olduğu ziyaret hakkı bakımından, tüm görüşlerin açık görüş olarak yapılmasına dair yasal değişikliğe acilen gidilmelidir.

Açıklanmaya çalışıldığı üzere, temel uluslararası kuralların aksine Türkiye’de bir çocuğun kapalı çocuk ceza infaz kurumunda ya da yetişkinlere ait hapisanelerde kalması istisnai değildir. İstisnai olan sayıca çok daha az çocuğun kaldığı çocuk eğitim evidir. Cezası kesinleşmiş hükümlü bir çocuğun faydalandığı eğitim evinden henüz hakkında karar dahi verilmemiş tutuklu bir çocuğun yararlanamaması hukuken kabul edilemez. Çocuk eğitim evi, çocuğun toplum içinde eğitim ihtiyaçlarına uygun bir şekilde muamele görme hakkını temin etme amacına, kapalı kurumlardan çok daha uygundur. Bu hususta yasal değişikliğe gidilmesi gerekmektedir. Bu kurumlar, çocukların topluma yeniden dâhil edilmesine, eğitim ve sağlıklı sosyalleşme programlarına tabii tutulmalarına olanak tanıyan hizmetler sunmalıdır.

11. Çocukların tahliye sonrası suç ile yeniden ilişkilmesini önlemek amacıyla izleme mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir.

Türkiye’de ceza infaz kurumlarının çocuk suçluluğunu önlemeye hizmet etmediği, kapatılma deneyimi olan çocuklarda suç işleme davranışının tekrar ettiği bilinmektedir. Bu nedenle infaz kurumuna kapatılmış bir çocuğun kurum içerisinde aldığı hizmetlerin niteliği kadar tahliye olduktan sonraki durumu da çocuk suçluluğunun önlenmesi için önem taşımaktadır. İnfaz kurumunda, etkili bir sağaltım sürecine tabii olmamış, örgün eğitim hakkından mahrum bırakılmış, ailesi ile görüşmesi sınırlandırılmış, en temel insan haklarına erişimde sorun

yaşamış bir çocuğun, tahliye sonrasında da destek hizmetlerinden faydalanamaması, suç ile ilişki kurmasına neden olan ortama geri dönmesine ardından da yeniden adli sisteme girmesine neden olmaktadır. Kurum içinde çocukların tahliye sonrasında toplum içine dönüşlerinin kalıcı ve olumlu sonuçlarının olması ve çocuğun topluma en iyi şekilde uyum sağlayabilmesi amaçlarına uygun hizmetler sunulmalı; inceleme ve planlama süreçleri kapsamlı olarak ele alınmalıdır. Çocukların tahliye süreci, özellikle eğitim, psikolojik destek ve istihdam ayağında adım adım kurgulanmalıdır. Bu süreç hem tutuklu hem hükümlü çocuğu kapsamalıdır. Denetimli serbestlik hizmetleri, çocuğun sadece yükümlülükleri ile değil hakları ile ilgili de bir program hazırlayıp destek sunmalıdır. İstihdamda tutuklu ve/veya hükümlü çocuk kotası ile eğitim bursu imkanları yasal zemine kavuşturulmalıdır.

12. Tahliye sonrası çocukların adli sicil kaydının gizlenmesine yönelik bir maddenin 6698 sayılı Kişisel Verileri Koruma Kanunu'nda (KVKK) yer alması ve Basın Kanunu'nda çocukların kimliklerinin belirlenmesinin önlenmesi ile ilgili düzenlemelerin takibinin etkili bir şekilde yapılması gerekmektedir.

Suçta sürüklenen çocuklar, yargı ve infaz süreçlerinde toplum içerişinde etiketlenmeye maruz kalmaktadır. Bu durum çocukların entegrasyonlarının, eğitimlerine devam etmelerinin ve iş bulmalarının önünde engeller oluşturmaktadır. Adli süreç deneyimi yaşamış çocukların ayrımcılığa maruz bırakılmasının önlenmesi açısından ilgili yasalara etkili ve caydırıcı düzenlemeler getirilmelidir.

13. Adalet sisteminde, yabancı, LGBTİ+, hasta, engelli çocukların olabileceği, kız çocuklarının ihtiyaçlarının erkek çocuklardan farklılık gösterebileceği unutulmadan, genel normun dışında kaldığı için görünmez kılınan tüm çocukları kapsayacak politikalar üretilmelidir.

Özellikle kız çocukların durumu oğlan çocuklarına kıyasla daha hassas olabilmektedir. Adalet sistemi içinde sayıları çok az olan kız çocuklarının suçla ilişkilendirme nedenleri, ceza infaz kurumundaki ihtiyaçları ve tahliye sonrasındaki konumları oğlan çocuklarına göre farklılık göstermektedir. Aynı şekilde kız çocuklarının adalete erişimlerinin önündeki engeller de toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan eşitsizliklerden beslenebilmektedir. Bu nedenle, mutlaka adli sürece giren kız çocuklarına özgü politika ve hizmetlerin üretilmesi gerekmektedir.

Tahliye olan tüm kız çocuklarının 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kapsamında korunma ihtiyacının olup olmadığı değerlendirilmeli, Aile Mahkemeleri ile Aile ve Çalışma Sosyal Hizmetler Bakanlığına ihbar ve bildirimde bulunulmalıdır.

14. Çocuk adalet sistemi hakkında ayrıştırılmış veri toplanmalıdır.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesinin 24 Numaralı Genel Yorumu, Taraf Devletlere, çocuklar tarafından işlenen suçların sayısı ve niteliği, mahkeme öncesi tutukluluğun kullanımı ve ortalama süresi, adli işlemler dışındaki önlemlere başvurarak ele alınan çocukların sayısı dahil olmak üzere sistematik olarak ayrıştırılmış verileri toplamasını tavsiye etmektedir. Buna göre hüküm giymiş çocukların sayısı, onlara uygulanan yaptırımların niteliği ve özgürlüklerinden yoksun bırakılan tüm çocukların sayısı sistemli bir şekilde tutulmalı ve açıklanmalıdır. Ayrıca çocuk adalet sistemi ile ilgili alınan önlemlerin etkililiği ve ayrımcılık, yeniden bütünleşme ve suç biçimleri gibi konularda, tercihen bağımsız akademik kurumlar tarafından gerçekleştirilen düzenli değerlendirmeler yapılmalıdır. Bu değerlendirme ve araştırmaya, özellikle sistemle daha önce teması olan çocukların dahil edilmesi önemsenmektedir.

Türkiye Çocuk Adalet Sistemi ile ilgili verilere bakıldığında Türkiye İstatistik Kurumu tarafından güvenlik birimine getirilen, Adli İstatistik verilerinde ise hakkında dava açılan ve mahkûmiyet kararı verilen çocuk sayısının açıklandığı görülmektedir. Mahkûmiyet türleri ile hapis cezası verilen çocuk sayısı yayınlanmaktayken, kaç çocuk hakkında ne süre ile yakalama, gözaltı, tutuklama veya adli kontrol kararı verildiği paylaşılmamaktadır. Açıklanan verilerin sınırlılığı, çocuk adalet sistemine ilişkin politikaların geliştirilmesini, verilen kararların etkisinin ölçülmesini, ceza adaleti sistemiyle temasın yarattığı zararlı etkilerini azaltmaya yönelik stratejilerin geliştirilmesini de engellemektedir

IV. Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'deki adalet sistemi suça sürüklenen çocuğu merkeze almak yerine eyleme odaklanan yapısıyla cezalandırıcı bir işlev görmektedir. Çocuğun suçla yeniden ilişkileneşinin önlenmesinde bu alanda çalışan tüm kurum ve kuruluşların birlikte, multidisipliner bir çalışma prensibiyle çocuğun yüksek yararı ilkesi doğrultusunda iş birliğı içinde olması önem teşkil etmektedir.

Çocukları suça sürükleyen nedenlerin çevre koşulları da göz önünde bulundurularak ele alındığı, çocukların kendilerine özgü özelliklere sahip birer birey olarak kabul edildiğı, çocukların yasal anlamda haklarının gözetildiğı, en yüksek seviyede korunduğı ve uygulandığı bir adalet mekanizmasının uygulanması gerekmektedir.

Çocuk ile ilgili olan devlet kurum ve kuruluşlarında uzmanlaşmış çocuk birimlerinin oluşturulması ve bu birimlerin işlerliklerinin çocuk politikasının ilkelerine uygun olması önem teşkil etmektedir. Bu yapı içerisinde çocukların durumunun bütünsel olarak ele alınabilmesi ve sürekliliğinin sağlanması için devlet kurum ve kuruluşlarında kurulan çocuk birimlerindeki meslek elemanlarının adli kolluk sürecinden itibaren çocuğun takibini sağlayabilecekleri bir takip sistemi geliştirilmelidir. Bu sistem çocuğun ihtiyaçları ve koşulları doğrultusunda bir yol haritası oluşturmalı ve çocuğun suçla yeniden ilişkileneşinde önleyici tedbir olacaktır.

Çocukları özgürlüğünden yoksun bırakmanın son çare olarak değerlendirildiğı bir düzen olmalıdır. Mevcut ceza infaz kurumlarının yapısı ise eğitim, iş ve mesleğe yönelik faaliyetlerin de olduğı bir eğitim evi modeli olarak oluşturulması gerekmektedir. Ceza infaz kurumdan tahliye olan çocukların toplum tarafından damgalanmaları konusunda çok hassas olmaları sebebiyle, çocukların adli sistemin her aşamasında ön planda olmasına yol açabilecek durumların ortadan kaldırılması yanı sıra gizliliğe önem verilmesi gerekmektedir.

Çocuk adalet sisteminin asıl amacının, çocuğu cezalandırmak değil, çocuğun suç ile neden ve nasıl ilişkilendiğini saptayarak, değışen ihtiyaçlarına uygun destek mekanizmalarını çocuğa sunmak, böylelikle suç ile yeniden ilişkileneşini önlemektedir. Söz konusu önlemenin öncelikle çocuk dostu bir adalet anlayışının ön planda olduğı ve çocuk-yetişkin ayrımının her koşulda gözetildiğı bir sistem ile gerçekleşmesi mümkündür.